

DOI:10.26104/NNTIK.2022.99.94.023

Гыязов А.Т., Кунназаров А.Ы.

**ӨЛКӨНҮН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮГҮҮСҮНДӨ
ЖОГОРКУ БИЛИМ БЕРҮҮНҮН ОРДУ**

Гыязов А.Т., Кунназаров А.Ы.

**РОЛЬ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ
РАЗВИТИИ ОБЩЕСТВА**

A. Gyzov, A. Kunazarov

**ROLE OF HIGHER EDUCATION IN SOCIAL AND ECONOMIC
DEVELOPMENT OF SOCIETY**

УДК: 331

Сунуш кылынган илимий макалада Кыргыз Республикасында жогорку билим берүүнүн айрым аспектилерин, анын азыркы коомдун социалдык-экономикалык өнүгүүсүндөгү ролу жөнүндө талдоолор жүргүзүлүп, теориялык жана методологиялык жоболору каралган. Бара-бара жогорку билим алууга жалпы коомдун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө туз пропорционалдуу экени белгиленген. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасында билим берүү системасынын өзгөчөлүктөрү жана анын артыкчылыктары, көйгөйлөр жана аны чечүү жолдору сунушталды. Билим берүү тармагындагы мамлекеттик саясаттын негизги максаты - билим берүү кызматтарынын сапатын жана натыйжалуулугун жогорулатуу жана билимге бирдей жетүүнү камсыздоо. Бул көйгөй улуттук экономиканын жана анын жыргалчылык секторунун өсүшүнө өбөлгө болгон факторлорду эске алуу менен гана чечилет. Билим берүү системасын өнүктүрүүдө социалдык-экономикалык көйгөйлөрдү аныктоо билим берүү системасынын натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча иш-чаралардын масштабын аныктайт. Макаланын аягында жогорку билим берүү системасынын учурдагы абалы жөнүндө корутундулар чыгарылып, адекваттуу сунуштар айтылды. Изилдөө процессинде экономикалык-статистикалык, аналитикалык, монографиялык изилдөөлөр ыкмалары колдонулду.

Негизги сөздөр: жогорку билим берүү, интеллектуалдык капитал, коомдун өнүгүшү, кесиптик даярдык, билимдин сапаты, иш менен камсыз кылуу.

В предлагаемой научной статье анализируются некоторые аспекты высшего образования в Кыргызской Республике, его роль в социально-экономическом развитии современного общества, рассмотрены их теоретические и методологические положения. Отмечается, что постепенный всеобщий доступ высшего образования прямо пропорционально социально-экономическому развитию общества. По результатам исследования определены особенности и преимущества системы высшего образования в Кыргызской Республике, проблемы и пути их решения. Основная цель государственной политики в области образования заключается в повышении качества и эффективности образовательных услуг и обеспечении равного доступа к образованию. Решить эту задачу можно только с учетом факторов, способствующих росту национальной экономики и ее сектора благосостояния. Выявление социально-

экономических проблем развития системы образования позволит определить масштабы деятельности по повышению эффективности системы образования. В конце статьи сделано выводы о современном положении системы высшего образования и выдвинуты адекватные предложения. В процессе исследования использованы экономико-статистический, аналитический, монографические методы исследования.

Ключевые слова: высшее образования, интеллектуальный капитал, развитие общества, профессиональная подготовка, качество образования, занятость.

The proposed scientific article analyzes some aspects of higher education in the Kyrgyz Republic, its role in the socio-economic development of modern society, considers their theoretical and methodological provisions. It is noted that the gradual universal access to higher education is directly proportional to the socio-economic development of society. Based on the results of the study, the features and advantages of the higher education system in the Kyrgyz Republic, problems and ways of solving them have been identified. The main goal of public policy in the field of education is to improve the quality and efficiency of educational services and ensure equal access to education. This problem can be solved only by taking into account the factors contributing to the growth of the national economy and its welfare sector. Identification of socio-economic problems in the development of the education system will determine the scale of activities to improve the efficiency of the education system. At the end of the article, conclusions are drawn about the current state of the higher education system and adequate proposals are put forward. In the course of the research, economic and statistical, analytical, monographic research methods were used.

Key words: higher education, intellectual capital, community development, training, quality of education, employment.

Жогорку билим берүү экономикалык өнүгүүдө барган сайын маанилүү роль ойноп жатат. Бир жагынан алганда, билим берүү экономикалык өнүгүү үчүн адамдык капиталды оптималдаштырууга жардам берүүчү роль ойнойт. Илимдин жана техниканын позитивдүү ролун өнүктүрүү жана байлыкты түздөн-түз түзүү. Экинчи жагынан, билим берүүнүн туура эмес масштабдары жана өнүгүү темпи, билим берүүнүн негизсиз структурасы, билим берүүнүн эскирген маз-

муну жана консервативдүү окутуу усулдары экономикалык өнүгүүгө терс таасирин тийгизет. Ошондуктан экономиканы өнүктүрүүдө билим берүүнүн ролун туура түшүнүп, билим берүү менен экономикалык өнүгүүнүн ортосундагы байланышты туура жөнгө салуу маанилүүрөөк.

Экономиканы өнүктүрүүдө билим берүүнүн позитивдүү ролу экономиканы өнүктүрүүдө адам факторунун өзгөчө мааниси менен шартталган. Билим берүү адамдарды тарбиялоо, өзгөртүү жана жакшыртуу аркылуу экономикалык өнүгүүдө роль ойнойт [1].

Жогорку билим адамдык капиталды оптималдаштырууга өбөлгө түзөт. Адамдык капитал деп аталган кызматкерлерде топтолгон билимдерди, шыктарды жана жөндөмдөрдү билдирет. Бул жөндөмдүүлүк экономикалык өсүштүн негизги фактору, экономикалык мааниге ээ болгон капиталдын бир түрү болуп саналат. Ошондуктан, азыркы экономиканын өсүшү, улуттук байлыктын курамы негизинен адам капиталынын натыйжасы деп эсептейт. Адамдык капиталды оптималдаштырууга көмөк көрсөтүүдө билим берүү маанилүү роль ойнойт.

Заманбап өндүрүш процессинде технологиялык кайра куруулар жана жабдууларды жаңылоо илимий-техникалык кызматкерлер тарабынан өндүрүш процессинде илим менен техниканын жетишкендиктерин пайдалануу менен ишке ашырылууга тийиш: бай жаратылыш ресурстары жана алдыңкы өндүрүш каражаттары жогорку квалификациялуу жумушчулардын эмгеги менен пайдаланылышы керек; Жогорку деңгээлдеги өндүрүштүн жана экономикалык эффективдүүлүктүн жогорку деңгээли жогорку деңгээлдеги жетекчилердин көп сандагы башкаруу иш-аракеттерине көз каранды. Жумушчулардын эмгектик негизги сапаттарынын сапаты, техникалык кадрлардын техникалык жана маданий деңгээлинин деңгээли, жетекчи кадрлардын башкаруу жөндөм-дүүлүгүнүн күчү көп жагынан алардын билим деңгээлине жана сапатына жараша болот. Анткени билим берүү адамдардын эмгекке жөндөмдүүлүгүн өстүрөт жана потенциалдуу өндүрүмдүүлүктү реалдуу өндүрүмдүүлүккө айлантат, билим берүү жумушчу күчүн «эмгектин айрым тармактарынын көндүмдөргө жана адаттарына ээ болуп, алдыңкы жана адистештирилген жумушчу күчү болуп калышы үчүн» сапатын жана сапатын жогорулата алат; Билим берүү Ал жумушчу күчүн кайра түзүп, жөнөкөй жумушчу күчүн татаал жумушчу күчүнө тарбиялай алат. Кол менен иштеген адамды билим жумушчусуна айлантаңыз. Окуу «жаштар бүткүл өндүрүштүк система менен тез тааныша алышы үчүн» жумушчу күчүн ар тараптан өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет. «Алар коомдун муктаждыктарына же өздөрүнүн хоббилерине ылайык бир өндүрүш аймагынан экинчисине кезек менен өтсүн. Комплекстүү түрдө, кесиптик көндүмдөрдүн сапаты жана ден соолук сапаты, ошону менен эмгекчилердин

моралдык, интеллектуалдык, физикалык жактан өнүгүшүнүн жана чыгармачылык деңгээлин ар тараптан жогорулатууга мүмкүндүк берет. Экономиканын өнүгүшү эмгекчилердин сапаттык деңгээлин жогорулатуунун жемиши гана [2].

Билим берүү илимди жана технологияны түзүү аркылуу экономикалык өнүгүүгө салым кошот. Илим жана техника негизги өнүгүч күч болуп саналат деген ырастоо азыркы кездеги коомдо илим менен техниканын социалдык жана экономикалык маанисин жаркын элестетет. Эгерде илим жана техника алгачкы өндүргүч күчтөр болсо, анда билим берүү алгачкы өндүргүч күчтөрдүн эне машинасы жана илим менен техниканы өндүрүүнүн маанилүү каражаты жана мамилеси болуп саналат. Билим берүү илим менен техниканы өткөрүп берүү жана топтоо аркылуу илим менен техниканы кайра өндүрүү функциясын аткарат.

Бул адамзат коомунун өнүгүшүнүн бүткүл тарыхый процессинин кристаллдашуусу жана адамдардын үзгүлтүксүз топтолушу, мурастоо жана чыгармачылыгынын натыйжасы. Адамзаттын коомдук өнүгүү процессинде илим менен техниканын жетишкендиктерин мурастоо жана топтоо билим берүү аркылуу ишке ашырылат.

Билим берүү азыркы илимди жана техниканы жөнөкөйлөштүрүлгөн илимий-техникалык билимдерге жана илимий методдорго айландырды, алар өздөштүрүү жана жаңы муундарга берилүүчү, муундан муунга өтүп, тынымсыз байытып, жаңы илимий ойлоп табууларга жана технологиялык жетишкендиктерге бекем пайдубал түздү. (инновациялык база). Билим берүү, өзгөчө жогорку билим берүү жаңы илим жана техниканы түзүү жана ойлоп табуу аркылуу илим менен техниканы кайра өндүрүү функциясына ээ. Салыштырмалуу топтолгон изилдөө күчү, дисциплиналарды салыштырмалуу толук категориялары, жетиштүү илимий резерв, активдүү академиялык ой жана бай маалымат болгондуктан. булактар, колледждер жана университеттер илимди жана техниканы кайра өндүрүү өзгөчөлүктөрүнө ээ жана илимий изилдөөлөрдүн маанилүү аспектиси болуп калышат.

Мындан тышкары илим менен техниканын прогресси, аны колдонуунун мазмуну жана өндүрүш процессинде түздөн-түз колдонулушу экономикалык процесстин ички факторлору болуп саналат. Илим менен техниканын экономикалык пайдасы ар кандай ички экономикалык факторлор менен чектелет: уюштуруу структурасы, мотивация, маалымат, инвестиция, илимий-изилдөө жана иштеп чыгуулар Ошондуктан илимден экономикалык пайданы өнүктүрүү үчүн экономикалык ишмердүүлүк процессин өркүндөтүү жана илим менен техникадан экономикалык пайда алууга ыңгайлуу ички атмосфераны түзүү зарыл.

Ал эми билим берүү тармагына инвестиция салуу илимий-техникалык прогрессти стимулдайт, ква-

лификациялуу жумушчуларды көбүрөөк даярдайт, илим менен техниканы колдонууга ыңгайлуу шарттарды түзөт, экономиканын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. [3]

Менин өлкөмдүн экономикалык өнүгүүсүнө институттар академиялар жана университеттердин түз салымы.

Адамдар дайыма ушундай деп ойлошкон. Жогорку окуу жайлардын өлкөгө, коомго кошкон салымы таланттарды тарбиялоодо. Бирок, бүгүнкү күндөгү коомдо институттар академиялар жана жогорку окуу жайларынын мааниси жана милдеттери терең өзгөрүүлөргө дуушар болуп, эл чарба курулушуна техникумдардын жана университеттердин түздөн-түз салымы барган сайын ачык-айкын көрүнүп жатат. Жогорку окуу жайлар көп тармактуу жана көп баскычтуу билим берет. Аларнегизинен университеттер жана адистештирилген техникумдар институттар академиялар ж.б. турат. Университтер жогорку даражалуу жана квалификациялуу окутуучулар жана профессорлор менен камсыз болушуна жараша илимдин бакалаврдык, магистрдик, кандидаттык жана докторлук даражаларын берүү мүмкүнчүлүгүнө ээ. Мындан тышкары өнөр жайдын, маданияттын жана коомдук жашоо-тиричиликтин ар кандай тармактары боюнча

адистердин квалификациясын өркүндөтүү өлкөнүн өнүгүүшүнө салым кошот.

Адабияттар:

1. Абдиев Ж.С. Система высшего образования Кыргызской Республики в переходный период [Текст]: / Ж.С. Абдиев // Молодой ученый. -2017.- № 4.1 138.1). - С. 1-4.
2. Курбанова Н. У. Интеграция Кыргызстана в мировое образовательное пространство [Текст] / Н.У. Курбанова. - Бишкек, 2001. - 162 с.
3. Трайнев В.А., Мкртчян С.С., Савельев А.Я. Повышение качества высшего образования и Болонский процесс. Обобщение отечественной и зарубежной практики. - 2-е изд. - М.: Изд.-торговая корпорация "Дашков и К", 2010. - 392 с.
4. Чекмарев В.В. Исследование закономерностей развития экономического потенциала и инновационной активности образовательных систем / В.В. Чекмарев, Ю.В. Беляева. - Кострома: Изд-во КГУ им. Н.А. Некрасова, 2008. - 383 с.
5. Азимов И.Н., Касымова С.М., Маметова Г.А. Социально-экономические проблемы развития системы высшего образования в кыргызской республике. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. №. 7. С. 96-99.
6. Абдиев М.Ж., Азимов И.Н., Абдыкалыкова Ж. Роль высшего образования в современных условиях социально-экономического развития общества. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. №. 10. С. 171-174.
7. Баймулдинова А.Т. Роль высшего образования в процессе социализации студенческой молодежи Кыргызстана. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2011. №. 2. С. 320-322.